

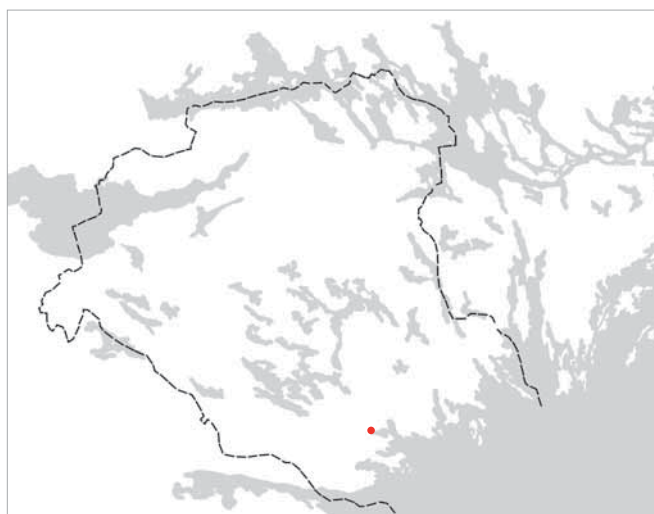
Särskild utredning och arkeologisk förundersökning

Oppeby

Järnålder

Nyköping 1:1 och 592:1. Oppeby 1:4, 1:5 och Anderslund 1:27, Nikolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län

Lars Norberg

Särskild utredning och arkeologisk förundersökning

Oppeby

Järnålder

Nyköping 1:1 och 592:1. Oppeby 1:4, 1:5 och Anderslund 1:27, Nikolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län

Lars Norberg

ARKEOLOGISKA MEDDELANDEN 2005

© 2005 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkiv.bibliotek@kuf.dll.se

Grafisk form och layout: Lars Norberg.
Omslag och inlaga är reproducerad vid Sörmlands museum.
Kart- och ritmaterial: Lars Norberg
Omslagsbild: Södermanlands län. Utredningsområdets geografiska läge markerat med röd punkt.

Där inget annat anges har den digitala Fastighetskartan, respektive Gröna kartan (GSD) för Södermanlands län använts som underlag.

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande 97.0350.

Nyköping 2005

ISSN 1402-9650

Innehåll

Utgångspunkt 5

Tidigare undersökningar

Syfte och metod 5

Syfte

Metod

Landskap 5

Natur

Kultur

Resultat 6

Kompletterande särskild utredning

Arkeologisk förundersökning, område 1

Arkeologisk förundersökning, område 3

Utvärdering 8

Sammanfattning 8

Referenser 9

Administrativa uppgifter 9

Bilagor 10

Bilaga 1. Utdrag ur grundkarta, upprättad 2002-08 av Mät & Kart inom Miljö och Samhällsbyggnad i Nyköpings kommun. Höjd-, koordinat-, och projektionssystem "Nyköpings stads". Skala 1:1000.

Bilaga 2. Schakttabell.

Figur 1. Översiktskarta över Södermanlands län med kommuner, större orter, vägar och angränsande län. Undersökningsområdets geografiska belägenhet är markerat med röd kontur. Skala 1:800 000.

Utgångspunkt

Sektor arkeologi vid Sörmlands museum har under perioden 030506-030507 efter beslut av länsstyrelsen i Södermanlands län utfört en arkeologisk förundersökning av gravfältet Nyköping 1:1, samt en närbelägen tidigare påträffad härd (Nyköping 592:1, objekt 3). I enlighet med samma beslut har även en kompletterande särskild utredning utförts i närområdet (Oppeby 1:4).

Området för den kompletterande utredningen samt den arkeologiska förundersökningen var beläget intill och nordväst om den rondell som utgör korsningen mellan vägarna 52 och 53, strax norr om Nyköping stad i Södermanlands län (Figur 1 & 2).

Konsult Bo Åhl, Arkitekt SAR har tidigare fått i uppdrag av Kilenkryss AB att upprätta en detaljplan över det aktuella området, det vill säga den så kallade Arla-fastigheten, och området söder därom fram till Katrineholmsvägen (väg 52). Man har begärt samråd med länsstyrelsen i Södermanlands län enligt 2 kap 10§ KML inför en planerad detaljplaneläggning. Undersökningsområdet uppgick till en yta om cirka 8636 m².

Beslut i ärendet är fattat av länsstyrelsen i Södermanlands län enligt 2 kap 13§, Lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. (1st dnr. 431-8363-2002). Kostnadsansvarig var Kilenkryss AB. Projektledare samt fält- och rapportansvarig var arkeolog Lars Norberg, Sörmlands museum. Vid fältarbetet deltog även Ingeborg Svensson.

Tidigare undersökningar

En särskild utredning utfördes på platsen av Sörmlands museum under oktober 2002 (Norberg 2002:27). Vid utredningen konstaterades att en tidigare ej känd fornlämning i form av en härd, fanns inom det aktuella området (bilaga 1, Nyköping 592:1, objekt 3, område 1). Härden (A1) bedömdes kunna utgöra en del av en förhistorisk bosättning. Med anledning av detta begärde länsstyrelsen att en arkeologisk förundersökning enligt 2 kap 13§ KML skulle genomföras.

Enligt detaljplanen skall det närliggande gravfältet, Nyköping 1:1, kvarligga som ett grönområde inom det föreslagna detaljplaneområdet. Länsstyrelsen bedömde med anledning av detta att gravfältets utbredning västerut var oklar, varför fornlämningen behövde avgränsas i denna riktning. Det är mot denna bakgrund som länsstyrelsen begärde den aktuella förundersökningen av gravfältet (bilaga 1, område 3). Avsikten är att förundersökningens resultat skall ligga till grund för upprättandet av ett skyddsområde (se vidare rörande Nyköping 1:1 under kapitlet *Kultur*).

Länsstyrelsen fattade även beslut om att en kompletterande arkeologisk utredning behövdes inom området. Länsstyrelsen menade att den tidigare särskilda utred-

ningen behövde kompletteras med sökschakt i det föreslagna detaljplaneområdets västra delar (bilaga 1, område 2).

Syfte och metod

Syfte

Syftet med den kompletterande särskilda utredningen var att fastställa om det förekom ytterligare fornlämningar inom det anvisade kompletterande utredningsområdet (bilaga 1, område 2).

Syftet med den arkeologiska förundersökningen av Nyköping 592:1 (objekt 3) var att, inom ramen för det anvisade undersökningsområdet, fastställa fornlämningens karaktär, omfattning och datering (bilaga 1, område 1). Syftet med den arkeologiska förundersökningen av Nyköping 1:1 var att, inom ramen för det anvisade undersökningsområdet, fastställa fornlämningens omfattning i syfte att avgränsa denna i västlig riktning (bilaga 1, område 3). De arkeologiska förundersökningarna samt den kompletterande utredningen skall även bilda ett tillfredsställande underlag för länsstyrelsens vidare handläggning i ärendet.

Metod

Sökschakt öppnades med grävmaskin inom det anvisade kompletterande utredningsområdet (område 2) i syfte att spåra ovan mark icke synliga fornlämningar. Vidare öppnades sökschakt med grävmaskin inom förundersökningsområdena för att fastställa fornlämningarnas rumsliga utbredning, samt för att bestämma deras karaktär och innehåll. Sökschaktens placering utgick från tidigare utredningsresultat (Nyköping 592:1, objekt 3), samt uppgifter om den tidigare registrerade fornlämningen (Nyköping 1:1). Samtliga öppnade ytor rensades för hand.

För utredningen och förundersökningarna relevanta anläggningar undersöktes för hand. Syftet var att fastställa anläggningarnas status och kvalitet. Alla sökschakt och anläggningar dokumenterades digitalt. De anläggningar som undersöktes dokumenterades i plan och profil i skala 1:20. Påträffade fornlämningar och anläggningar etc är utmarkerade i plan på kartunderlag. Ett representativt urval av lämningar, ytor med mera fotodokumenterades med digitalkamera. I samband med förundersökningen av Nyköping 592:1, objekt 3 insamlades ett ¹⁴C-prov.

Landskap

Natur

Området för förundersökningarna samt den kompletterande utredningen är beläget i norrslutningen av den ås

som utgör en naturlig gräns mellan Nyköpings stad och Nyköpingsåns flacka dalgång norr därom. Den närmast öst-västligt orienterade åssträckningen består företrädesvis av fin sand varvad med morän. Bergarterna utgörs av grönsten samt skiffrig granit och kvartsdiorit. Dalgången innehåller företrädesvis varviga leror samt postglaciala dito.

Ytorna är belägna på mellan 24 och 32 meter över havet. Området karakteriseras idag av ett större och ett mindre bergsparti. Ytan mellan bergspartiet och Nyköping 1:1 utgörs av plan sandig mark. Tidigare var området glest bevuxet med barrträd och blandskog.

Kultur

Strax norr om och intill utredningsområdet ligger Nyköping 1:1, ett gravfält. Gravfältet består enligt Fornminnesregistret av fem högar och 20 runda stensättningar (FMIS). Fornlämningen kan sannolikt generellt dateras till järnålder med en tyngdpunkt i periodens senare del. Gravfältet är till stora delar inhägnat med staket utom i de sydligast belägna delarna. I den sydvästra delen av gravfältet finns även enligt uppgift en hålväg (Wigren 1988). I området finns också en husgrund. Den södra delen av gravfältet är delvis urschaktad samt skadad av sentida aktiviteter (Wigren 1988). I gravfältets nordöstra del undersöktes 1939 fyra anläggningar (ATA, dnr 4015/39).

Framförallt norr om utredningsområdet, koncentrerade kring Nyköpingsåns dalgång, finns ytterligare lämningar från järnåldersavsnittet. Dessa är synliga i landskapet i form av gravfält innehållande stensättningar och högar samt runstenar och en brobank (t.ex. Nyköping 5:1, 2, 3, 4, 55:1, 391:1). Lämningarna ger ett samlat intryck av en omfattande järnåldersbebyggelse med tyngdpunkt i yngre järnålder.

Även äldre tidsperioder som bronsålder och stenålder finns representerade i närområdet. Här avses framförallt ristningarna i Släbroparken med sina unika ramfigurer (Nyköping 340:1, 2, 3), samt de neolitiska lämningarna i anslutning till Nyköpings lasarett och Hället (Nyköping 229:1, samt ett antal närliggande fyndplatser med bland annat gropkeramik (FMR samt SM inv. nr 195, Sörmlands museums arkiv).

Resultat

Kompletterande särskild utredning

I samband med den kompletterande särskilda utredningen öppnades sammanlagt fyra stycken sökschakt inom område 2 (S1-S4). Sökschaktens längd varierade mellan cirka 22 meter och 12 meter medan bredden uppgick till cirka 2,5 meter. Schaktdjupet uppgick till 0,2-0,4 meter. Fyllningen i schakten utgjordes av lera och lerig silt. I det nordligast belägna schaktet fanns

smärre inslag av sand (S1). Schakten grävdes ned till steril nivå. Inga lämningar av antikvariskt intresse framkom. I de två sydliga schakten (S3 & S4) framkom rikligt med recent material i form av ölburkar och tegel med mera. Detta material förekom från torven ned till steril nivå.

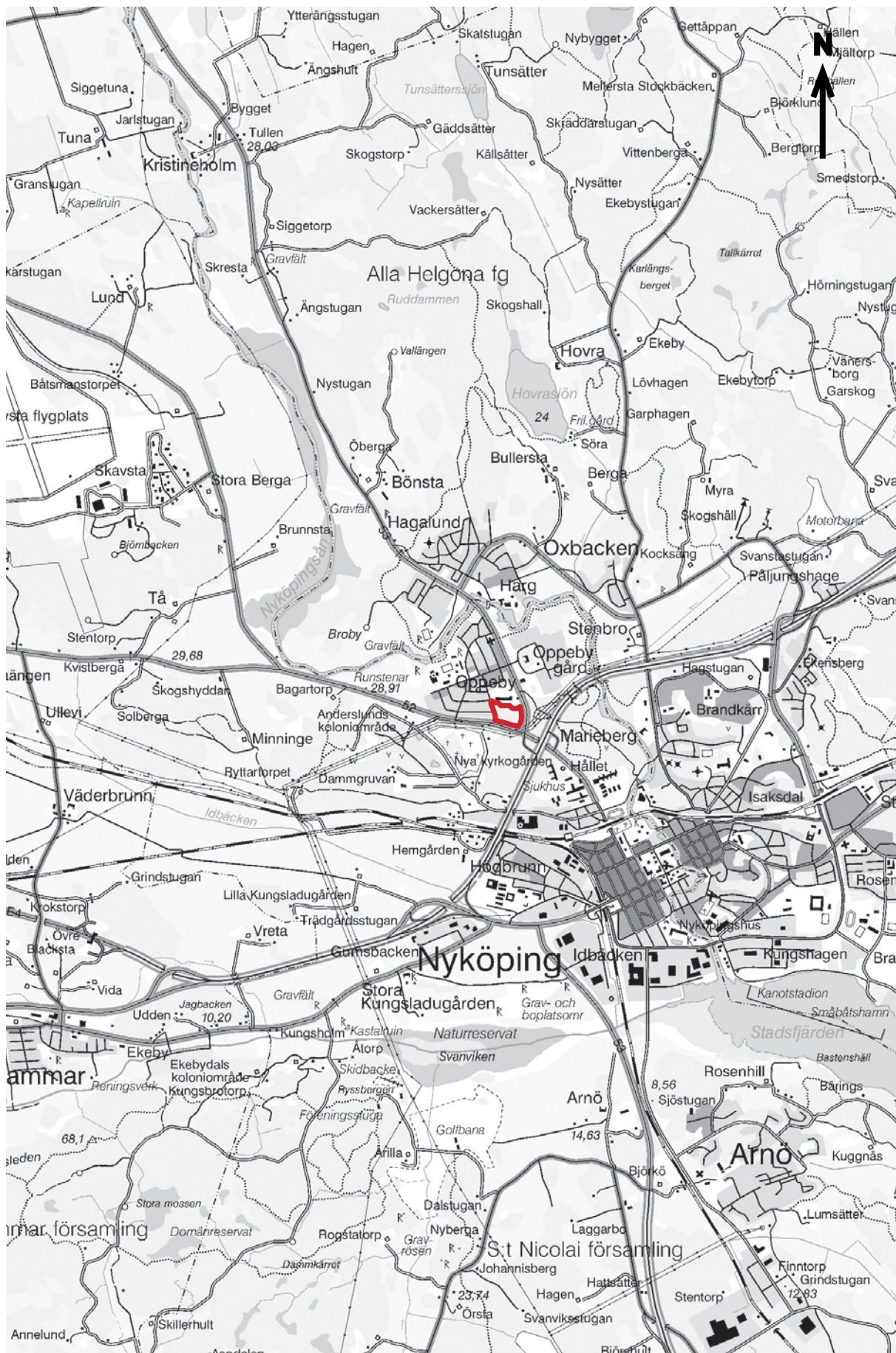
Arkeologisk förundersökning, område 1

Nyköping 592:1, Objekt 3, Boplatsläge. Området utgörs av en plan sandig yta inklämd mellan ett större och ett mindre bergsparti. Vid den under 2002 utförda utredningen begränsades den möjliga boplatsytan till ett cirka 90 x 80 meter stort område. Ytan är belägen omkring 30-32 meter över havet. Området genomkorsas av några mindre gång- och cykelvägar, vilka delvis kantas av gatubelysning. Inom området öppnades vid den tidigare genomförda utredningen fyra sökschakt (S11-S14). Avgränsningen för den möjliga boplatsytan inom objekt 3 utfördes med utgångspunkt från 30-meters kurvan över nuvarande havsnivå samt topografiskt lämpliga kriterier. De övriga schakten inom området befanns dock vara utan anläggningar eller övriga indikationer på förhistoriska aktiviteter (S12-S14).

I schakt 11 påträffades i samband med den tidigare utförda utredningen en relativt urlakad härd innehållande sot, kol och skörbränd sten (Nyköping 592:1, A1, x16600,504, y68279,650, z+30,60). Härden var cirka 0,6 x 0,5 meter stor samt vilade på finkornig sand. Anläggningen konstaterades i samband med utredningen vara av allmän förhistorisk karaktär (Norberg 2002:27, s. 6).

Inom område 1 öppnades tre förundersökningsschakt (se bilaga 1, Nyköping 592:1, objekt 3). Ett orienterade sig i nordnordväst-sydsydostlig riktning och var cirka 21 x 3,0 meter stort samt 0,3 meter djupt. De två övriga schakten placerades vinkelrätt mot det först upptagna schaktet. Dessa var cirka 17-18 x 3,0 meter stora samt 0,3 meter djupa. Fyllningen i schakten utgjordes av grovkornig sand. Syftet med schakten var att fastställa om den tidigare påträffade härden (A1) ingick i ett sammanhang i form av en boplats, samt att avgränsa denna. Vidare var syftet att bedöma fornlämningens karaktär och datering. Schakten handrensades för att undersöka om ytterligare anläggningar eller fynd kunde konstateras. Den tidigare kända härden dokumenterades och snittades. Inga övriga lämningar eller fynd framkom vid den aktuella förundersökningen. Med anledning av detta undersöktes härden i sin helhet inom ramen för förundersökningen. Kol insamlades från härden för att möjliggöra en eventuell framtida ¹⁴C-analys. Då inga övriga lämningar framkom kan målsättningen rörande fornlämningens begränsning konstateras vara uppfylld. Ytan direkt norr om den påträffade härden begränsas av berg i dagen. Söder därom löper en gång- och cykelväg. Med utgångspunkt i detta förhållande, samt de tidigare öppnade utredningsschakten, bedöms det som osan-

Figur 2. Utdrag ur Gröna kartans blad (GSD) Nyköping 9H SV med undersökningsområdet markerat. Skala 1:50 000.

nolikt att ytterligare anläggningar förekommer i eller i anslutning till det förundersökta området. Då inga ytterligare anläggningar eller fynd framkom bedömdes anläggningens vetenskapliga värde avseende en datering vara av mindre angelägenhet. Med ledning av detta planeras i nuläget ingen ¹⁴C-analys av det insamlade kolprovet från härden. Därvidlag är det dateringsrelaterade målet ej uppfyllt.

Arkeologisk förundersökning, område 3

Inom område 3 öppnades två schakt (se bilaga 1, Nyköping 1:1). Med ledning av de uppgifter som noterats i samband med en tidigare utförd arkeologisk förundersökning i området (Wigren 1988), utgick placeringen av sökschakten från den tidigare registrerade hålvägen. Det kunde dock konstateras att den potentiella hålvägen var felaktigt inmätt varför dess belägenhet försköts mot nordost med cirka 6-7 meter (se bilaga 1). Schakten var cirka 13-16 x 1,5-3,0 meter stora samt cirka 0,3 meter djupa. Fyllningen utgjordes av finkornig sand. De två schakten öppnades i direkt anslutning till den ovan nämnda hålvägen, varvid sammanlagt fyra sektioner av den potentiella fornlämningen blottades. Inga med markytan underlagrande parallella lager kunde konstateras i någon av dessa sektioner. Däremot framgick med tydlighet att den fördjupning som var synlig i markytan före schaktningarna var skarpt nedgrävd genom den sandiga fyllningen. I och med att området avverkats före det aktuella undersökningstillfället kunde en detaljerad kartering utföras av omkringliggande ytor. Närområdet genomkorsas av minst två dräneringsdiken. Dessa syns som långsträckta, övertorvade och delvis vattenfyllda fördjupningar i markytan. Vid öppnandet av schakten i anslutning till den så kallade hålvägen rann rikliga mängder vatten i fördjupningens riktning. Sannolikt har man i sen tid dränerat de nu övergivna högre liggande åkerytorna för att på så vis leda vatten nedåt, i riktning mot Nyköpingsåns dalgång. Så som framgår av de här beskrivna iakttagelserna kan hålvägen avfärdas som ett sentida dike. Inga övriga lämningar av antikvariskt intresse framkom i de öppnade schakten. Dikena har dokumenterats på den bifogade planen (se bilaga 1).

Utvärdering

Vid undersökningstillfället kunde det konstateras att de sentida ingrepp och störningar av de södra delarna av Nyköping 1:1 som noterats i samband med den år 1988 genomförda förundersökningen, ökat i relation till vad som noterades då. Wigren markerade ett större, centralt beläget, urschaktat område inom fornlämningsområdet (Wigren 1988, se planritning). Vid den nu genomförda undersökningen dokumenterades ytterligare urschaktade ytor i direkt anslutning till den synliga höggroven och det tidigare dokumenterade urschaktade området. Det går inte att fastställa om dessa skador uppkommit vid ett senare tillfälle än 1988, alternativt om Wigrens

plan utelämnar dessa ingrepp. Vidare har det, sannolikt över en längre tid, dumpats större mängder betongklumpar, betongslipers samt skrot- och sprängsten inom och i anslutning till fornlämningen. Det tidigare dokumenterade urschaktade området har delvis fyllts med sprängsten. Alla dessa ingrepp har dokumenterats och redovisas i den bifogade planen (se bilaga 1). Det skall även tilläggas, att av de fyra gravar som Wigren dokumenterat gällande den södra delen av Nyköping 1:1 (två säkra och två osäkra gravar), kunde endast en återidentifieras vid det nu aktuella förundersökningstillfället. Den identifierade graven utgörs av en hög strax väster och intill det urschaktade området (se bilaga 1). Inget utesluter att det finns ytterligare, ovan mark ej synliga gravar i gravfältets närområde.

Då omfattande byggnationer skall genomföras inom det föreslagna detaljplaneområdet, är det angeläget att gravfältets tillstånd ses över. De ovan beskrivna ingreppen har allvarligt skadat fornlämningsområdet och värdefulla kunskaper riskerar därmed att gå förlorade om inga åtgärder vidtas. Detta gäller förträdesvis den södra, ej inhägnade delen av Nyköping 1:1. En föreslagen åtgärd därvidlag, är att röja upp i området, samt i görligaste mån återställa de skadade delarna. För att undvika att ytterligare skador uppkommer, samt tydliggöra att den södra delen av Nyköping 1:1 hänger samman med den nu inhägnade delen, bör hägnaden och det skyddade området omfatta även den ej stängslade delen. Därmed berörs en problematik rörande fornlämningens framtida miljö och tillgänglighet. I och med att delar av gravfältet i dag är stängslat minskar dess tillgänglighet avsevärt. Den planerade exploateringen av området kommer att öka bristen på tillgänglighet ytterligare. Det område som i dagsläget ligger söder och väster om fornlämningen utgör i någon mån ett meningsfullt naturtopografiskt sammanhang. Vid den planerade exploateringen av dessa ytor kommer Nyköping 1:1 att fullständigt berövas denna miljö.

Med anledning av ovanstående argument ifrågasätter Sörmlands museum om fornlämningen kan bevaras på ett meningsfullt sätt avseende dess tillgänglighet, upplevelsevärde, rumsliga sammanhang och vetenskapliga kvaliteter (jfr. 2 kap 2 § KML samt Beslut om ingrepp m.m. i fornlämning och fornlämningsområde. Rekommendationer för tillämpning av bestämmelserna i 2 kap. 10-14 §§ KML. *Underrättelser från RAÄ 1999:1*; Kap. 9.2, s. 23).

Sammanfattning

Sektor arkeologi vid Sörmlands museum har under perioden 030506-030507 efter beslut av länsstyrelsen i Södermanlands län utfört en arkeologisk förundersökning av Nyköping 1:1, samt en närbelägen tidigare påträffad härd (Nyköping 592:1, objekt 3, A1). I enlig-

het med samma beslut har även en kompletterande särskild utredning utförts i närområdet (Oppeby 1:4). Området för den kompletterande utredningen samt de arkeologiska förundersökningarna var beläget intill och nordväst om den rondell som utgör korsningen mellan vägarna 52 och 53, strax norr om Nyköping stad i Södermanlands län. Undersökningsområdet uppgick till en sammanlagd yta om cirka 8636 m².

Beslut i ärendet är fattat av länsstyrelsen i Södermanlands län enligt 2 kap 13§, Lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. (1st dnr. 431-8363-2002). Kostnadsansvarig var Kilenkrysset AB.

Inga ytterligare fornlämningar kunde konstateras i samband med åtgärderna. Gravfältet Nyköping 1:1 har avgränsats i enlighet med uppdragets intentioner.

Referenser

ATA. Antikvarisk topografiska arkivet. ATA, dnr 4015/39. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Digitala fastighetskartan med höjdkurvor, Södermanlands län. *Geografiska Sverigedata (GSD)*. Lantmäteriet. Gävle.

Beslut om ingrepp m.m. i fornlämning och fornlämningsområde. Rekommendationer för tillämpning av bestämmelserna i 2 kap. 10-14 §§ KML. *Underrättelser från RAÄ 1999:1*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Gröna kartan, Södermanlands län. *Geografiska Sverigedata (GSD)*. Kartförlaget, Gävle. 1996.

Informationssystemet om fornminnen (FMIS). Nikolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Riksantikvarieämbetet. Datauttag 050221.

Jordartskartan; 10G Nyköping SV; Serie Ae nr 11. *Sveriges geologiska undersökning (SGU)*. 1972. Stockholm.

Norberg, Lars. *Oppeby*. Oppeby 1:4, 1.5 och Anderslund 1:27, Nikolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Särskild utredning. *Sörmlands museum. Arkeologiska meddelanden 2002:27*. Nyköping.

Wigren, Sonja. 1988. *Rapport. Oppeby 1:4 och 1:5 samt Anderslund 1:20*. Arkeologisk förundersökning. Riksantikvarieämbetet, Byrån för arkeologiska undersökningar. Arkivrapport. Stockholm.

Sörmlands museums arkiv.

Riksantikvarieämbetets fornminnesregister (FMR). Nikolai socken, Södermanlands län.

Ekonomisk karta över Sverige, Nyköping 9H3d. Skala 1:10 000. (Fornlämningsöversikten). Skala 1:10 000. Lantmäteriverket. 1986. Gävle.

Administrativa uppgifter

Rapporten ingår i Sörmlands museums rapportserie: Arkeologiska meddelanden 2005:06

Södermanlands museums dnr: KUS03 130

Länsstyrelsens dnr: 431-8363-2002

Tid för undersökningen: 030506 – 030507

Personal: Lars Norberg och Ingeborg Svensson

Belägenhet: Nyköping 9H3d. Fd. Ekonomisk karta över Sverige. Skala 1:10 000. Lantmäteriverket, 1988. Gävle.

x6516517,618 y1568198,142 (SV)

Koordinatsystem: Nyköpings stads

Höjdsystem: Rikets

Undersökningsområde: 8636 m².

Dokumentationsmaterial förvaras i Sörmlands museums topografiska arkiv.

2. Schakttabell.

Schakt	Storlek (m)	Djup (m)	Anl	Terräng/Lagerföljd
1.	21,7 x 2,4	0,40	-	Gles lövdunge, gräsbevuxen. Ca 0,1-0,2 m vegetationsskikt. Därefter påförd lera. I botten är steril lera med inslag av silt.
2.	12,3 x 2,5	0,40	-	Gles lövdunge, gräsbevuxen. Ca 0,1-0,2 m vegetationsskikt. Därefter lera. I botten är steril lera med inslag av silt.
3.	14,5 x 1,5	0,30	-	Gles lövdunge, gräsbevuxen. Ca 0,1-0,2 m vegetationsskikt. Därefter lera. I botten är steril lera med inslag av silt.
4.	15,5 x 1,5	0,25	-	Gles lövdunge, gräsbevuxen. Ca 0,1-0,2 m vegetationsskikt. Därefter lera. I botten är steril lera med inslag av silt. Under torven framkom recenta inslag i form av smärre mängder tegelkross och enstaka ölburkar.
5.	21,3 x 3,0	0,30	A1	Gräsbevuxet höjdparti. Ca 0,1-0,2 m vegetationsskikt. Därefter grovkornig sand. I botten är steril sand. I schaktet framkom en hård (A1).
6.	18,4 x 3,1	0,30	-	Gräsbevuxet höjdparti. Ca 0,1-0,2 m vegetationsskikt. Därefter grovkornig sand. I botten är steril sand.
7.	17,2 x 2,4	0,30	-	Gräsbevuxet höjdparti. Ca 0,1-0,2 m vegetationsskikt. Därefter grovkornig sand. I botten är steril sand.
8.	15,6 x 2,6	0,20	-	Avverkad skogsterräng. Ca 0,1-0,2 m vegetationsskikt. Därefter finkornig sand. I botten är steril sand. I schaktet framkom resterna av ett dräneringsdike.
9.	12,8 x 2,6	0,20	-	Avverkad skogsterräng. Ca 0,1-0,2 m vegetationsskikt. Därefter finkornig sand. I botten är steril sand. I schaktet framkom resterna av ett dräneringsdike.